

Tomasz Maczuga

W WADOWICACH DOKONANO PRZEŁOMU W WALCE Z TYFUSEM PLAMISTYM

15 września 1915 r. dokonano w Wadowicach odkrycia, które wymieniane jest we wszystkich światowych słownikach i encyklopediach medycznych. Odkrycie to uutorowało drogę do walki z tyfusem (durem) plamistym. W początkach I wojny światowej tyfus plamisty dziesiątkował w okopach tysiące żołnierzy wszystkich walczących armii. Wspomnianego, ważnego odkrycia dokonali w wojskowym lazarecie w Wadowicach dwaj młodzi ludzie: polski chemik i bakteriolog Artur Feliks oraz czeski bakteriolog Edmund Weil. Ich osiągnięcie figuruje w leksykonach i książkach poświęconych historii medycyny pod nazwą odczynu aglutacyjnego Weila – Felixa, czasem odczynu Feliksa – Weila lub testu diagnostycznego Feliksa – Weila.

Artur Feliks albo Arthur Felix jak podpisywał się w późniejszych latach życia urodził się 3 kwietnia 1887 r. w Andrychowie w zamożnej żydowskiej rodzinie. Mały Artur był dwujęzyczny – mówił po polsku i po niemiecku. Gdy skończył 10 lat ojciec wysłał go do Bielska do gimnazjum a gdy je ukończył na studia do Wiednia. Artur zdecydował się studiować chemię. Do wyboru tego kierunku studiów namówił go ojciec – Teodor Feliks, który był właścicielem fabryki tekstylnej, interesował się drukowaniem tekstyliów i generalnie technologiami barwienia tkanin. Studia chemiczne syna mogły się okazać przydatne w rodzinnym biznesie. Artur ukończył studia w Wiedniu i obronił tam pracę doktorską. Pierwszą pracę naukową na temat barwników opublikował w 1909 r. wspólnie ze swoim profesorem, Paulem Friedlaenderem. Potem kilka lat pracował w fabryce ojca i w Holandii. Następnie wbrew woli ojca wrócił do Wiednia by studiować mykologię pod kierunkiem profesora Franza Lafara, wybitnego autorytetu w tej dziedzinie.

W 1914 r. Artur Feliks został powołany do wojska i w związku z doświadczeniem w pracy w laboratorium biologicznym dostał przydział do pracy laboratoryjnej w szpitalu wojskowym. Tam poznał Oskara Baila profesora bakteriologii z Pragi i jego asystenta Edmunda Weila. Ten ostatni kierował Terenowym Laboratorium Epidemiologicznym nr 5. Jednym z głównych zadań laboratorium było badanie gorączki tyfusowej, jej przyczyn i sposobów jej roznoszenia. W listopadzie 1914 r. bakteriologowie zostali wysłani na Śląsk, gdzie wybuchła epidemia cholery. Potem Bail wrócił do Pragi a Feliks i Weil znaleźli się w Wadowicach. Tu częściowo przez przypadek odkryli tzw. reakcję aglutynacji, która posłużyła za podstawę prostego testu diagnostycznego tyfusu plamistego i innych chorób wywoływanych przez riketsje (tzw. riketsjoz).

Riketsje to szczególny rodzaj bakterii o kształcie ziaren lub pałeczek. Są pasożytami wewnątrzkomórkowymi. Na zwierzęta i ludzi przenoszą je wszy, kleszcze i inne stawonogi. Obok tyfusu plamistego riketsjozami są także ostre gorączki plamiste spotykane często w krajach tropikalnych. Riketsje nazwę zawdzięczają swemu odkrywcy Howardowi Taylorowi Rickettsowi (1871-1910), który badał tyfus. W konsekwencji zresztą zaraził się nim i zmarł w Mexico City.

Swoje odkrycie Feliks i Weil opublikowali w 1916 r. w austriackim piśmie medycznym „Wiener Klinische Wochenschrift”. W 1918 r. z wojskami austriackimi i niemieckimi znaleźli się na Krymie, skąd musieli się wskutek działań frontowych szybko ewakuować. Chcieli uratować liczne i cenne kultury bakteryjne zebrane od chorych żołnierzy, które były niezbędne do dalszych badań nad tyfusem plamistym. Ich podróż powrotna pociągiem do Pragi ze skrzynkami z materiałami laboratoryjnymi była dramatyczna, a trwała dwa miesiące. Obaj zarazili się i chorowali w jej trakcie. Udało im się jednak uratować materiał bakteriologiczny.

Po wojnie Feliks pracował w Pradze a w 1921 r. wyjechał do Palestyny. Było to konsekwencją jego żywego zainteresowania ruchem syjonistycznym już w czasie wiedeńskich studiów. Zaczął pracować jako dyrektor laboratorium bakteriologicznego w Tel Awiwie a następnie pełnił dodatkowo funkcję prezesa Rady Zdrowia Ruchu Syjonistycznego w Palestynie. Warunki pracy naukowej w Palestynie były jednak bardzo trudne. W 1927 r. opuścił więc Palestynę i osiadł w Londynie, gdzie zaproponowano mu pracę w słynnym Instytucie Zdrowia Publicznego Listera. W 1937 r. otrzymał doktorat honorowy Queen's University w Belfaście. W 1943 r. został wybrany na członka Royal Society. W Londynie pracował naukowo i organizacyjnie w publicznej służbie zdrowia pełniąc ważne funkcje kierownicze do końca życia. Zmarł 14 stycznia 1956 r. w wieku 68 lat na atak serca. Po jego śmierci w ważnych światowych pismach naukowych ukazały się długie artykuły podsumowujące jego dorobek naukowy. Jedno z ważniejszych naukowych pism brytyjskich napisało na początku nekrologu: „Śmierć Artura Felixa pozbawiła medyczną bakteriologię wybitnej, jedynej w swoim rodzaju osobistości”.

Jako naukowiec Artur Feliks znany jest na świecie dzięki trzem swoim ważnym odkryciom: odkryciu wraz z Weilem odczynu aglutacyjnego – w Wadowicach, odkryciu aglutynacji typu O i typu H oraz odkryciu nowego antygeny pałeczki duru. Wadowickie odkrycie stało się kluczowe dla dalszego jego życiorysu naukowego. O życiu Artura Feliksa wiemy stosunkowo niewiele. Według relacji jego znajomych, które ukazały się zaraz po śmierci jawił się jako człowiek niezwykle solidny i pracowity ale raczej zamknięty w sobie.

W leksykonach i encyklopediach światowych spotykamy czasem informacje, że Artur Feliks był czeskim (!?) bakteriologiem. W Wikipedii w wersji angielskiej i niemieckiej nazwany jest bakteriologiem polskim, w wersji francuskiej angielskim mikrobiologiem polskiego pochodzenia urodzonym w Tarnowie (!?). Najbardziej wiarygodny jest nekrolog opublikowany w British Medical Journal dwa tygodnie po śmierci Feliksa. W nekrologu cytowany jest przyjaciel uczonego. Tam właśnie pada stwierdzenie, że to właśnie w Wadowicach („25 mil na południowy zachód od Krakowa”) Feliks z Weilem dokonali swojego ważnego odkrycia. W napisanej prawie dwa lata po śmierci Feliksa jego naukowej biografii pojawiają się już niestety liczne błędy: Bielsko położone jest 90 mil od Andrychowa a wojskowy szpital, w którym rozpoczął pracę Feliks w 1915 r. znajdował się we „Władowicach” (?) blisko Andrychowa.

Gdyby możliwe było zidentyfikowanie miejsca w Wadowicach, w którym Felix i Weil dokonali odkrycia pozwalającego diagnozować tyfus plamisty warto by było je upamiętnić tablicą.

Literatura:

J. Craigie, Arthur Felix. 1887-1956, „British Medical Journal” 28 January 1956, s. 236-237.

Biographical Memoirs of Fellows of the Royal Society, Vol. 3, (Nov., 1957), s. 52-79 (tam obszerna bibliografia publikacji naukowych Artura Feliksa).

„The Journal of Pathology and Bacteriology”, Vol. 73, Is. 1, s. 281–295, January 1957.